

WAJANA OMI MAA IWETIWĒLĒNMATOP

asiwaewajana2015@gmail.com

Axiwae Wajana¹
Universidade Federal do Amapá

Imilikut kupepsikan

Ēhmelē omi tom mēnetiwēlēme. Ēheme lēken aptau malēhnē man omi ēhtiwēlēnmatop, malalē tiwēlēnkom omi malē ihtanomalihtau. Wajana tom omi kunehtanoma tiwēlēn kom itu akī omi malē..., apalai tom omi lēken man ēmelēhtau hapon. Hemalē, kalaiwa omi malē mēnehtanome. Omilikutpī mēnekalēja apsik opine. Helē omi tom eitohpēk uhpak maa hemalē huwa.

Omi pohnēptop

Wajana - Omihmato - Omi tēhehtanomai - Itu akī omi tom - Alumajana lon

¹ Tapaikale ulē eitop man palukwau (kalaiwa lon). Malalē mēnehepe epaneme eitoppēk *Universidade Federal do Amapá. Malalē tuwalonumatēme wai lo ejomatoppēk. Tipatakem patatpēpo tēmaminumhemme

A LÍNGUA UAIANA E SUAS TRANSFORMAÇÕES

asiwaewajana2015@gmail.com

Axiwae Wajana²
Universidade Federal do Amapá

Resumo

Todas as línguas mudam. A mudança pode ser interna (sintática e/ou lexicalmente), mas também pelo contato com outras línguas. O uaiana esteve em contato com tantas outras línguas indígenas que inseriu em seu estoque lexical palavras de diferentes línguas, sendo as do aparai as mais presentes. Atualmente, essas duas línguas recebem influência do português. Este artigo descreve um pouco do contato dessas línguas tanto no passado como no presente.

Palavras Chave

Wayana/uaiana - Caribe - Contato de línguas - Línguas indígenas - Amazônia

² Tapaikale vive no rio Paru d'Este (Pará, Brasil). Estuda pedagogia na Universidade Federal do Amapá. Participa do conselho tutelar do mosaico de terra protegida. Suplente de cacique. Tradução: Tapaikale e Eliane Camargo. Revisão Paula Morgado.

THE UAIANA LANGUAGE AND ITS TRANSFORMATIONS

asiwaewajana2015@gmail.com

Axiwae Wajana
Universidade Federal do Amapá

Abstract

All languages undergo changes. Changes might take place internally (syntax or lexically), or through contact with other languages. The Uaiana language came into contact with numerous indigenous languages, incorporating words from them in its lexicon, Aparai being the most present one. Currently both these languages are influenced by Portuguese. This paper briefly describes the contact among these languages, both in the past and in present day.

Key Words

Wayana/Uaiana - Caribbean - Contact between languages - Indigenous languages - Amazonia

Akimatop

Īwu wai Wajana Palukwalī, Kalaiwa (Palasiu) pono. Hakēne omijau kafip wētujai: hejelon kom, kuwalī tom malē, apalaijau mamak omi, maa wajana jau papak omi hunwa. Īwēhepatop wakīmane apalai omijau maa wajana omi miliktoppēk wēhepane itpime omipēk tēhepahamo malē. Helē omipēk ēnepala man tot sikolotau.

Imilikjai iwētutop ailē kafip lē lēken, omi ahmit moitop fiitipiinnahnē esike, pētuku imiliktop moitop, talihnalī, hapēmmeahnē lēken wikenanpei. Masike papak omijau lēken wīkei apsik, uhpak aptau tala uhpak ikenanpai tot. Maa tala hemalē nikenanpe tot.

Emna weki tom man ulē Palasiu lonpo, Ulante lonpo, Kujan lonpo. Kolelanma emna nai, ehmelē 2200 me lēken, wajana tom man.

Wajana omi uhpak aptau

Helē uhpak aptau Wajana omipēk ekalētop.

Maa, uhpak aptau ēfi kom iwejinpo aptau talanme tuwalēla molo. Wajana tom eihe towomi komjau lē lēken, eheme lēken esike, malalē imemnom omijawēla tot eihe. Malalē imemnom omi walēla ēnipanakmala le malē tot, mala esike malē eihe tot pēkēnatpē lēken wajana omi. Iloptailē kafip eihe ejahe fiwēlēn kom omi panakmatop.

Uhpak eihe wajana tom ulē eitop eheme lēken, uhpak poinē lē ulinumnēhtawēhnē aptau, Kujulija fitoponpē poinē lē. Ispe lep fiwēlēn kom itu aki tom omi taa kapohela, lome hek mēlē aptau kule kalahnē eihe wajana tom. Ehmelē ehetoime kafip lēken, eheile lēken hunwa tot eihe. Malonme wantēlēpsik hapon aptau kule fikapitēi Wajana tom, Apalai, Upului, Pijanai, Akulijo, Sikijana, Opakjana, Pilisijana, Tīljo, Wajapi tom malē. Kule fikai tot kolelanma Wajana tom ēfiike, enatnēpēk lep tot tēfihe, masike kule fikai tot. Akename kule fikai Wajana tom eheme lēken pitē itu aki tom me lēken. Malonme kule fikai aptau tetepimai tot, Wajana Apalai malē tēpamhe, Wajana Tīljo malē, Wajana Wajapi malē mīhja ēhe-ēhemtak.

Moloinē ehemtak tēhepai tot towomi kom pēk. Maa hapon lēken tēhepai wajana tom imemnom omipēk tuwalē hapon eitoppona lēken. Iloptailēnma esike imemnom omipēk ehēpatop.

Maa, upak hapon aptau hemele kalaiwa tom tumëkhe Wajana tomohtak. Mëlëme aptau kunehak Wajana tuwalëlanma tamu kalaiwa omipëk. Lome tot ipok kunehak Wajana malë. Malonme ëhepeme kalaiwa tom tëfihe Wajana malë, tëpai malë ejahe asimna omike lëken. Pampilakela kalaiwa tomoja, tëpai mëlë-mëlë katop ailë lëken.

Maa hapon lëken tuwalë poptë tëfihe Wajana kalaiwa omipëk, ipanakmatop ponaka lëken, tuwalë mëishnë kala lep. Mëlë kunehak Wajana omi ënihtanomala.

Mëlë aptau Wajana omi eihe iloptali tom lëken. Tipatakamo omi fiwë lëken, pïjaham omi malalë, ëlemi omi malalë panakmamela, fiapanakmai lep taa kapohela. Ipanakmapophak eihe upak Wajana omi pëtukulunma, wala-walam eitop tom pëtuku ipanakmapophak tamu. Masike helë katip lëken man Wajana omipëk ekalëtop uhpak aptau, ispehnënma man lep. Maka.

Wajana omi hemalë aptau

Helë hemalë aptau Wajana omipëk ekalëtop

Maa, moloinë hemalë Wajana omi fiwë hapon katip man tëfihe, ëfi umpoi talanme tuwalëla molo hemele. Lome fikai tamusiman kom "ipanakmapolanma man hemalëto kom omi" mënke lëken tot. Ahpelanma man. Hemalë wajana omi, talahku lëken tëfihe, ipok lë lep lome hek fihtanomai katip omi fiwëlën malë.

Ipohnëptop "melem", "ipok", "këhëhë" kala man tot hemalë wajana "merekme", "kure", "too" mënke lëken tot apalai omi ailë lëken. "Inëlë", "senmaapa", "këë" kala malë hemalë "né", "poxa", "eita" fikai lëken tot kailawa omi ailë lëken. "İna", "fiwiliikmai" kala tëfihe malë "ähã", "fihëlëmai" fikai lëken tot fiijo omi ailë, mihja kole lëken man Wajana omi tutatse tamu hemalë. Èhpohnëpilanma man hemalë Wajana omi tëfihe.

Imjata tom man hemalëto kom upakat Wajana omi tuwalëla, ënipanakmalale esike.

Malalë man tot isela katip, ipanakmapola man ejahe "uhpak eitoponpë mëlë", mënke lëken tot hemalë. Tohme uwa, hemalë man wajanahtau tëfihe ëhepatop pakolon "escola" mënke panëk kalaiwa tom. Wajana niifi tapek mëlë kalaiwa eitop, lome isenma man hemalë einë, ehmelë kalipono tom. Malalë hemalë man imjata tom Wajana eitopjau helanma tëfihe. Kalaiwa eitopjau he lëken toma. Pëitopit tom

mënëhepe lep towomi kompëk ëhepatop pakolon tau, lome hemalëto omijau lëken. Malalë man hemalë Wajana tom ulë eitop fiwë tamu. Upojau lëken, eluwa kom wëliham malë, kalaiwa eitopjau henma lëken. Tohme uwa, Kan omi alëalënamoja katip finomtapoi esike, "ipokelanma man sin katip ëwëhenepotop kom Kanuja", kanëke upo amëluhe lëken hemalë wajana tom.

Ëhenpatakanmatop wajana malë ëhetalepanëhtau. "Mumëk", kala man einë imepin ëwutë poinë imëkitpitiija. "Mëhenep" kai einë uhpak aptau ëwutë umiifinuja, "Mëhenepo" kai einë piijasija. "Sija mika" kai einë ëlemi mankomoja. Malalë apënuktop eihe ikuptë fiwëë: "Ina" fikai ëwutë umiifinuja, "Ina komela" fikai piijasija. "Sija wika" fikai ëlëmija. Imjata tom man mëlëjau wala-walam eitop tuwalëla. Talanme pijahamomna esike hemalë malalë ëlemimna upak eitoponpë katipila, mëlë ëhetalepatop eihe omi fimoihemitpë.

Wantë man hemele ahpoi fiwë tamu mëfiija wajana omi, tohme uwa efiwëlënmanëpëk hemalë ulë eitop lo kuptë esike, hunwa. Masike helë katip lëken pitë lëken, helë wajana omipëk ekalëtop. Maka.